

АЛЕКСАНДАР РАКОВИЋ*
Институт за новију историју Србије
Београд

УДК 28(497.1):323.1(=163.41)
Монографска студија
Примљен: 17.08.2016
Одобрен: 11.09.2016
Страна: 171-183

СРПСКИ ИДЕНТИТЕТ МУСЛИМАНА СЛОВЕНСКОГ ПОРЕКЛА НА ПОСТЈУГОСЛОВЕНСКОМ ПРОСТОРУ У 21. ВЕКУ (СА ОСВРТОМ НА ПОВЕСНИ ИДЕНТИТЕТ СРБА МУСЛИМАНА)**

Сажетак: Рад се бави испитивањем постојећег вишеслојног али недовољно приметног српског идентитета муслиманског становништва словенског порекла на постјугословенском простору.

Кључне речи: Срби, Муслимани, Горанци, Бошњаци, ислам, српски језик

У самоодређивању муслимана словенског порекла на некад југословенском а сада на постјугословенском простору само, наравно, верски идентитет није био споран. Када је реч о националној припадности у Босни и Херцеговини, ови муслимани су је од друге половине 19. века до данас – у зависности од државног оквира у којем су живели – мењали неколико пута: од турског идентитета преко српског па у исто време „Калајевог босанског“ и хрватског до национално неопредељених муслимана, затим национално опредељених Муслимана и на крају до Бошњака (С. Селимовић; 2012, 65).

Пред крај турске владавине у Босни и Херцеговини муслимани који су себе сматрали Србима били су изузеци – на пример Хамзага Ризванбеговић и Рустан-бег Бишћевић – јер се словенски живаљ исламске вере увелико идентификовао са османском империјом. Српска национална идеја међу босанско-херцеговачким муслиманима бивала је јача када је аустроугарски окупатор 1878. ушао у Босну и Херцеговину. Окупација је приближила православне и муслимане који су исказивали страх од покатоличавања. Српство муслимана се најпре јавило код школоване омладине. Муслимани из Босне и Херцегови-

* rakovic@gmail.com

** Рад је настао у оквиру пројекта „Срби и Србија у југословенском и међународном контексту: унутрашњи развитак и положај у европској/светској заједници“ (47027) који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

не, окупљени као политичка емиграција у Београду и Цариграду, изричито је су подвлачили да су Срби. Након анексије (1908) у иступима против Аустроугарске има примера да су се православни и муслимани заједнички сматрали Србима, али и да се радило о посебним идентитетима. Било је муслимана из Босне и Херцеговине који су ступали у српску војску током Балканских ратова и Првог светског рата. Потом се у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца/Југославији повећао број Срба муслимана на простору Босне и Херцеговине. Муслимани су се могли изјашњавати као Срби, као Хрвати, а могли су да буду и неутрални. Било је чак примера да се међу тројицом браће у муслиманској породици, непосредно пред избијање Другог светског рата на југословенском простору, један брат изјашњава као Србин (инжењер Мустафа Спахо), други као Хрват (реис-ул-улема Фехим Спахо), а трећи за муслиманску аутономију (политичар Мехмед Спахо) (М. Hadžijahić; 1990, 156-193, 227, 239). Стога не чуди што су муслимани ратовали у партизанима, четницима, усташама и нацистичким SS дивизијама (М. Драшковић; 1974, 20) (Ž. Lebl; 2003, 182-193) (J. Tomasevich; 2010, 549-565).

Аустроугарски окупатор је крајем 19. века покушао да створи босанску нацију у коју би били уклопљени Срби, муслимани и Хрвати. Када је реч о босанскохерцеговачким муслиманима, тај пројекат је био неуспешан поред осталог због тога што им је турска влада препоручила да прихвате српско име а да Срби заузврат прихвате аутономију Босне и Херцеговине са султаном као сувереном (М. Екмечић; 2008, 340). Омер-бег Сулејманпашаић Деспотовић, када 1900. пише о српском листу *Цариградски гласник* који је излазио од 1895. до 1909, баш тако каже: „Тамо ти си разавио крила, под окриљем моћнога Султана, и витешким полетио летом – гдје год Српство очекује дана“ (О. Сулејманпашаић Деспотовић; 2001, 110). Но, намере Аустро-Угарске су проширене и за простор Старе Рашке и Косова и Метохије које би требало интегрисати, када је реч о словенском живљу – укључујући ту свакако и Горанце – у простор босанске нације. Тиме су имали намеру да слома српски национални покрет у Босни и Херцеговини, да географски трајно раздвоје Србију и Црну Гору, да им оспоре право да ослободе Стару Србију, да их осујете да споје своје границе и ударе темељ српском уједињењу. Иако су муслимани у Старој Рашкој били свесни српског етничког порекла и родбинских веза са православним породицама – са изузетком мањег броја оних који су имали албанско порекло (С. Терзић; *Стара Србија* 2012, 363-371) – исламски верски фактор и недостатак школа на српском језику до 1912. створили су такав оквир да идеје Срба муслимана из Босне и Херцеговине нису тада имале јак утицај на муслимане у Старој Рашкој (С. Терзић; *Рашка...* 2012, 40-44).

Када је реч о идентитету муслимана у Црној Гори, после проширења државних граница (1878) у *Земљопису Књажевине Црне Горе* (1899) стајало је: „У Црној Гори живе се сами чисти и прави Срби, који говоре српским језиком и има их око 300.000 становника. Већином су православне вјере, а има нешто мало римокатоличке и мухамеданске вјере, али треба знати, да смо сви српскога поријекла и српске народности“ (Ђ. Поповић, Ј. Рогановић; 1899, 34). Међу посланицима Велике народне скупштине српског народа у Црној Гори, која је

1918. донела одлуку о присаједињењу Црне Горе Србији, било је и муслимана на челу са муфтијом пљеваљским Дервишем Шећеркадићем (Ј. Војовић; 1989, 121).

Српски оријентисани муслимани у Јужној Србији и Црној Гори оштро су се противили договору председника југословенске владе Милана Стојадиновића и министра Мехмеда Спахе да се 1936. седиште реис-ул-улеме Југославије измести из Београда у Сарајево. Писали су, поред осталог, да то код њих изазива „негодовање и оправдан револт“ (Мурат Водопић)¹ и „ову неправду треба исправити што би јако задовољило муслимански свет у коме би се још више повећала благодарност и вера према својој Држави и Отаџбини“ (Неџиб Абдурахмановић).² Било је и примера упадања у немилост Мехмеда Спахе због тога што се служи „српској националној мисли, исламском свету и држави“ (Февзија Хамзић).³ Такође, једном од четничких идеолога Мустафи Мулалићу неки православни свештеник из Београда рекао је током Другог светског рата да хоће да га крсти (*Nedeljnik*, 26. novembar 2015). Мулалић је ово назвао „шовинистичким испадом“, каквих је изгледа било према неким Србима муслиманима и у Првом светском рату (М. Hadžijahić; 185). Све то је код Срба муслимана стварало резерву, а могуће да је баш то делом водило и до њиховог каснијег отуђења од српске нације.

Мухамед Хацијахић закључује да се у Краљевини Југославији један део муслиманске интелигенције сматрао Србима, да се други део муслиманске интелигенције сматрао Хрватима, а да је трећи део муслиманске интелигенције заједно са „муслиманским масама“ одбијао да се национално декларише. Хацијахић подвлачи да су се „муслиманске масе“ осећале „трећом групацијом“ која се разликује од Срба и Хрвата исто колико се они разликују једни од других (Исто, 226, 237, 246). Истоветно пише Атиф Пуриватра који говори о „масовној неидентификацији Муслимана са Србима, односно Хрватима“ на три прва послератна пописа у социјалистичкој Југославији (А. Purivatra; 1970, 32). Дарко Танасковић се реторички пита да ли је реч о „Србима турског закона“ или о „Турцима српског језика“ и закључује да нити је реч о једном нити је реч о другом као и да је ипак увек било оних који су потпадали под те две категорије. И он подвлачи да је већина муслимана своју етноконфесионалну самосталност видела на простору између Срба и Хрвата (D. Tanasković; 2000, 46-47). Када је реч о Хацијахићевим и Пуриватриним тврдњама да српство није ушло у „муслиманске масе“ и њихову „идентификацију“, пописни резултати из 1948. сведоче супротно.

¹ Архив Југославије, збирка Милан Стојадиновић, фасцикла 25 – Писмо Мурата Водопића председнику југословенске владе Милану Стојадиновићу с примедбама на Нацрт уредбе о измени и допуни Закона о Исламској верској заједници Краљевине Југославије, 24. новембар 1935.

² Архив Југославије, фонд Министарство правде Краљевине Југославије, верско одељење, фасцикла 136 – Писмо Неџиба Абдурахмановића министру правде Лазару Марковићу, 10. децембар 1940.

³ Архив Југославије, збирка Милан Стојадиновић, фасцикла 25 – Писмо вакуфског директора у Скопљу Февзије Хамзића председнику југословенске владе Милану Стојадиновићу, 2. март 1938.

У социјалистичкој Југославији муслиманима је прво било омогућено да се изјасне као неопредељени или као неопредељени Југословени, затим од 1961. да буду опредељени као Муслимани (с великим М), од 1968. призната је и национална посебност Муслимана (опет с великим М) која је 1971. регистрована и на савезном попису. На попису 1948. у читавој ФНР Југославији међу муслиманима словенског порекла – који су се опредељивали као Срби, Хрвати или неопредељени – било је 161.036 оних који су се изјаснили као Срби, од тога се у Србији (очито највише у Старој Рашкој) чак 87.637 муслимана словенског порекла изјаснило као Срби, а у Босни и Херцеговини се 71.991 муслимана словенског порекла изјаснило као Срби. У Црној Гори је највећи број муслимана уписан у Црногорце и није статистички разврстан попут Срба муслимана, Хрвата муслимана, Македонаца муслимана и неопредељених муслимана. Број Срба муслимана је, дакле, свакако био масован у Југославији, док је масовнија била само група неопредељених муслимана. Срби муслимани су половином 20. века посебно били утврђени у Старој Рашкој и Босни и Херцеговини.

Национално опредељење муслимана југословенског порекла на попису 1948. у Федеративној Народној Републици Југославији ⁴					
	Срби	Хрвати	Македонци	Неопредељени	Укупно
ФНРЈ	161.036 (15,54%)	29.071 (2,81%)	37.096 (3,58%)	808.921 (78,07%)	1.036.124 (100%)
НР Србија	87.637 (83,15%)	444 (0,42%)	-	17.315 (16,43%)	105.396 (100%)
НР Хрватска	274 (6,00%)	3.212 (70,39%)	-	1.077 (23,60%)	4.563 (100%)
НР Словенија	68 (21,18%)	74 (23,05%)	-	179 (55,76%)	321 (100%)
НР БиХ	71.991 (8,13%)	25.295 (2,86%)	-	788.403 (89,02%)	885.689 (100%)
НР Македонија	353 (0,90%)	22 (0,06%)	37.096 (95,04%)	1.560 (4,00%)	39.031 (100%)
НР Црна Гора	713 (63,43%)	24 (2,14%)	-	387 (34,43%)	1.124 (100%)

На попису 1953. муслимани су убројани у неопредељене Југословене и у ФНР Југославији их је било 935.081 који су припадници Исламске верске заједнице, а било је и 56.871 Срба муслимана и 19.986 Хрвата муслимана (Д. Новаковић; 2015, 383-384). Број Срба муслимана се, дакле, за само пет година смањио скоро три пута. Међутим, свакако је јасно да је српски идентитет био присутан у „муслиманским масама“ (и тада као и 1948) а не само у делу муслиманске интелигенције.

Када је реч о муслиманима члановима Савеза комуниста Босне и Херцеговине, према подацима из 1957. било их је 23.942 од којих се као Срби изјас-

⁴ Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine: stanovništvo po narodnosti (1954), knjiga IX, Savezni zavod za statistiku, Beograd, str. XVII.

нило 18.328 (76,56%), као Хрвати 3.171 (13,25%), као неопредељени Југословени 2.000 (8,35%), као Југословени 49 (0,20%), а као остали 394 (1,65%). Према подацима с краја 1959, било је 34.510 муслимана чланова Савеза комуниста Босне и Херцеговине, од којих Срба 24.241 (70,24%), Хрвата 3.946 (11,43%), неопредељених Југословена 5.964 (17,28%), Црногораца 307 (0,89%) и Македонаца 52 (0,14%). Међутим, партијски органи су корак по корак ишли ка томе да се обликује националност Муслимана с верским идентитетом који би најпре био део културно-политичке доктрине. Стога су органи Савеза комуниста Босне и Херцеговине одлуку о установљењу муслиманске нације донели 1968 (Р. Радић; 2002, 617-619).

Хронолошки преглед националног изјашњавања на пописима у Босни и Херцеговини (социјалистичка Југославија) ⁵					
	Срби	Муслимани	Хрвати	Југословени	укупно
1948 НР БиХ	44,29%	30,73% (неопредељени муслимани)	23,94%		2.565.277
1953 НР БиХ	44,40%		22,97%		2.847.790
1961 НР БиХ	42,89%	25,70%	21,71%	8,42%	3.278.053
1971 СР БиХ	37,20%	39,57%	20,62%	1,17%	3.746.111
1981 СР БиХ	32,02%	39,52%	18,38%	8,44%	4.124.256
1991 Р БиХ	31,39%	43,65%	17,32%	5,50%	4.364.649

Смањивањем броја Срба муслиманске вере на рачун Муслимана бавила се 1974. српска емиграција у Канади, и православне и муслиманске вере. Подвлачили су да је реч о државном пројекту социјалистичке Југославије којим је умањиван број Срба. У тој књизи, под насловом *Споменица „Братства“ 1954–1974* објављена су сећања српског родољуба Алије Коњхоџића (који је споменицу иначе и уредио) и његова посвета Србима муслиманима, посебно песнику Осману Ђикићу из Мостара (1879–1912): „Ову Споменицу, која је збир национално-историске грађе, објављене у ‘Братству’ за време двадесетогодишњег редовног излажења (1954–1974) посвећујем Србима муслиманске вере на челу са неумрлим Османом Ђикићем, који су радили, борили се и жртвовали се за вечне српске идеале и за неутуђивост древних српских покрајина Босне и Херцеговине од Српства, а њиховим следбеницима — познијим поколењима као пример и путоказ“ (А. Коњхоџић; 1974, 7, 27-36). У исто време, у СФР Југославији, књижевник Мехмед Меша Селимовић је у тестаментарном писму написао: „Потичем из муслиманске породице, по националности сам Србин“ (Д. Ћосић; 2005, 188). Дакле, макар мален део муслиманске елите,

⁵ Попис 1991. (са освртом на резултате ранијих пописа 1921-1981) (1998), компакт диск, Савезни завод за статистику, Београд.

идеолошки супротстављен и на различитим континентима, борио се да и даље исказује своје српство у време када су те нити кидане.

*

Грађански рат у Босни и Херцеговини (1992–1995) и трагање за прецизнијим етничким дефинисањем, које би јасно раздвојило националну припадност од вероисповести, изнедрио је бошњачку националност за коју се определила већина муслимана на постјугословенском простору. Међутим, у једној мери је опстала муслиманска националност. Бошњаци и Муслимани су данас одељени и на односу према српском идентитету јер се за муслиманско национално изјашњавање везује углавном српски језик а за бошњачко национално одређење то је махом босански (бошњачки) језик.

Када је реч о Горанцима у Метохији и другим деловима Републике Србије и Торбешима у Републици Македонији, они деле истоветно порекло и признато-тимочки (торлачки) дијалекат који једни данас називају српским, а други македонским језиком. Више од осам хиљада Горанаца се, упркос покушајима да на Косову и Метохији буду асимиловани у Бошњаке или Албанце, бори да задржи своју везаност за Србе и Србију (*Политика*, 4. април 2016). С друге стране, Торбеши у данашње време немају никакво одређење које их везује за Србе иако су га имали некада (Д. Новаковић; 382).

Данас на постјугословенском простору постоји макар пет група српског идентитета муслимана које се могу међусобно прожимати: 1. Они који су крштени односно који су прихватили православну веру, самим тим су престали да буду муслимани у верском смислу али ипак потичу из те традиције; 2. Они који су из православне вере у садашњем времену прешли у ислам а у националном смислу остали Срби; 3. Муслимани чије је порекло породица вековима у исламској вери а по националној припадности су Срби; 4. Муслимани који истичу своје српско порекло а у националном смислу се не изјашњавају као Срби; 5. Муслимани који су се определили да им српски језик буде матерњи.

1. Када је реч о првој групи, одмах имамо на уму Емира Кустурицу и Махмуда Бушатлију. Њихов однос према исламској вери открива да им изричито прелазак у православне Србе није био ни неочекиван ни трновит пут. Емир Кустурица (Сарајево, 1954), филмски редитељ, крштен је 2005. и од тада носи крштено име Немања. Кустурица, који подвлачи да је Србин, каже: „Моја породица делимично је преобраћена у ислам, али је и даље практиковала православље. Нико у мојој породици није исповедао ислам. Ја нисам преобраћен, ја сам само крштен“ (*B92.net*, 25. decembar 2015).

Готово истоветан утисак износи консултант за инострана улагања Махмуд Бушатлија (Сарајево, 1946), потомак гране породице Црнојевић из Зете која је крајем средњег века прешла у ислам. Бушатлија је крштен 2014. и добио је крштено име и презиме Станко Црнојевић. Он каже да му је деда говорио: „Знаш ли да је крсна слава наше породице Свети Никола? То је слава наших предака Црнојевића. Знам да те то сада много не занима, али некад ћеш се можда сетити.“ Махмуд Бушатлија потом додаје: „Никада се нисам осећао као муслиман, ми Бушатлије смо увек били Срби с муслиманском подлогом“ (*Blic.rs*, 25. februar 2014).

Њима се може придодати и Асим Сарван (Модрича, 1949), познати музичар и члан акустичарског рокенрол састава „С времена на време“ из Београда који је такође крштен и од самосталног албума „У потрази за добрим одговором“ (2003) дубље исказује своју православну духовност (*Asimsarvan.com*).⁶

2. Сасвим је другачији пример Абдулаха Нумана који је рођен у православној породици као Иван Трифуновић (Београд, 1950). Ислам је примио у Индији са 19 година у време док је као хипик путовао на Далеки исток. Прелазак у муслиманску веру коштао га је расцепа у породици јер мајка и бака нису могле да се помире с том животном одлуком сина и унука. Бака је пред Бајракли џамијом у Београду више пута тражила од муфтије београдског Хамдије Јусуфспахића „да јој врати отето дете“. Нуман о мајци и баки каже: „Мајка и бака су биле жестоки православни верници и нису могле да прихвате мој избор. Моја коначна одлука да се одселим у Аустралију уследила је након што су оне одбиле да се упознају са мојом будућом супругом“ Разијом. Абдулах Нуман је остао Србин упркос томе што је прешао у ислам, а 30. маја 2016. именован је за муфтију србијанског Исламске заједнице Србије (*Novosti.rs*, 30. децембар 2003; *Blic.rs*, 1. јун 2016). У јуну 2016. дао је изјаву: „Републику Српску би требало укинути“ (*Kurir.rs*, 9. јун 2016).

Певач рокенрол групе Макбет Игор Ражнатовић (Сарајево, 1972) из српско-муслиманског мешовитог брака, примио је ислам а пре тога није био религиозан. Постао је Хамза, али је задржао српску националност. Као редовни војник Југословенске народне армије ратовао је 1991. на српској страни против хрватских снага, а од 1992. био је војник Армије Босне и Херцеговине у рату против Војске Републике Српске (*Youtube kanal Avaz istine*, 14. јун 2014; *Novi.ba*, 21. јун 2015).

Даље, редитељ Ненад Ђурић (Сарајево, 1970) је такође прихватио исламску веру а износи став о „цијелој БХ нацији“ (*Avaz.ba*, 10. август 2015).

3. Постоји, наравно, и национални идентитет изричитих Срба муслимана чије су породице вековима у исламској вероисповести. На попису у Републици Србији (2002) 6.212.838 грађана се изјаснило да је српске националности од којих је 907 било муслиманске вероисповести. Чинили 0,01% грађана српске националности у Републици Србији (2002).⁷ Даље, на попису у Републици Србији (2011) 5.988.150 грађана се изјаснило да је српске националности од којих је 2.686 било муслиманске вероисповести. Чинили су 0,04% грађана српске националности у Републици Србији (2011). Чак 1.550 њих је било из Београда, а 198 из региона у који спада Стара Рашка.⁸ Поред тога, на попису у Републици Црној Гори (2003) 198.414 грађана се изјаснило да је српске националности од којих је 33 било муслиманске вероисповести. Чинили су 0,02%

⁶ Приступљено 1. јуна 2016:

<http://web.archive.org/web/20100911194612/http://asimsarvan.com/biografija.html>.

⁷ Попис становништва, домаћинстава и станова у 2002: основни скупови становништва (2005), књига 16, Републички завод за статистику, Београд, стр. 24.

⁸ Попис становништва, домаћинстава и станова у 2011: основни скупови становништва (2014), књига 18, Републички завод за статистику, Београд, стр. 62, 64, 68.

грађана српске националности у Републици Црној Гори (2003).⁹ На попису у Црној Гори (2011) било је 178.110 грађана српске националности од тога је Срба муслиманске вере било 78 (највише у Подгорици 24 и Бару 21) односно 0,04% грађана српске националности у Црној Гори (2011).¹⁰ Уочавамо, дакле, благи пораст Срба муслиманске вероисповести у српској популацији Републике Србије и Црне Горе.

Укупно	Православна	Католичка	Протестантска	Исламска	Јудаистичка
5.988.150 (100%)	5.794.537 (96,77%)	10.434 (0,17%)	5.061 (0,08%)	2.686 (0,04%)	578 (0,01%)

Историчар Салих Селимовић (Тешањ, 1944) из Сјенице наглашава да су „велика већина наших Муслимана Срби исламске вероисповести“, да говоре српским, да су „пре исламизације били православци“ и да су се у манастиру Милешева кроз историју и као муслимани клањали моштима Светог Саве. Селимовић подвлачи: „Увек су Муслимани у Старој Рашкој знали да су српског порекла“, са изузетком једног дела Албанаца који су у југоисточну Стару Рашку стизали током 18. века (*Afera*, 2. децембар 2015).

Некадашњи народни посланик Српске радикалне странке Сулејман Спахо (Алексинац, 1949) је почетком 2016. основао *Удружење Срба муслиманске вероисповести*, а о идентитету каже: „Сви смо ми Срби“, „за мене не постоји ова измишљена нација Бошњаци“ (*Srbinfo*, 24. јануар 2016).

Још један изричит Србин је Мехмедалија Нухић, политиколог из Лукавца код Тузле, докторант на Правном факултету Универзитета у Београду. Нухић каже: „Откад знам за себе, знам да сам Србин“, а „босански муслимани су Срби којима је исламски идентитет силом наметнут у 16. веку“ (*Pecat.co.rs*, 6. јун 2013). Он додаје и ово: „Мој прадеда Алија је 1912. године погинуо као српски војник, и то, његово страдање, представљало је почетак мог трагања“ (*Novosti.rs*, 19. октобар 2015).

Истоветно говори Амир Чамџић, правник из Завидовића који у једној полемици на интернету вели: „Ја сам Србин“ а „моји нису атеисти, напротив у принципу хоцинска фамилија, али ја сам свјесно својевољно без ичије присиле Србин и нема се то ко коме нешто правдати“.¹²

4. Смајо Шаботић (Петњица, 1955) – лекар из Берана, такође наглашава да „и Муслимани припадају светосављу“. Шаботић додаје „да данас постоје и муслиманска и бошњачка нација, али сасвим је јасно да сви заједно припадамо српском народу“ (*MojeNovosti.com*, 15. мај 2013).

⁹ Попис становништва, домаћинстава и станова у 2003: основни скупови становништва (2006), књига 16, Монстат: Завод за статистику, Подгорица, стр. 14.

¹⁰ Табела О2. Становништво према националној односно етничкој припадности и вјероисповијести по општинама, Попис становништва, домаћинстава и станова у Црној Гори 2011. године. (<http://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/PODACI%20OPSTINE/nove/Tabela%20O2.xls>)

¹¹ Попис становништва, домаћинстава и станова у 2011: основни скупови становништва (2014), књига 18, Републички завод за статистику, Београд, стр. 62-63.

¹² Коментар Амира Чамџића од 1. септембра 2015. на текст Тафиља Марковића „Emirova majka stalno pita - 'Šiji si ti čovjek, sine?'“ који је на сајту Bosnkackookoo.com објављен 26. августа 2015.

Цевад Галијашевић из Маглаја (1962), стручњак за тероризам и капетан Армије Босне и Херцеговине у ратно време, а данас заступа интересе Републике Српске, рекао је у емисији „Људовање“ да је Бошњак и муслиман али и да је 80% његових сународника „из српског етничког стабла“ (Радио-телевизија Републике Српске, 20. март 2015).

Дугогодишњи муфтија србијански Мухамед Јусуфспахић (Београд, 1968) себе сматра Бошњаком и Србијанцем који говори српским језиком. У више прилика му је приписивано да је рекао: „Ја сам српски патриота“. Или да је рекао како је „српски патриота који припада Алаху“ (*Nedeljnik*, 28. март 2012; *Tanjug.rs*, 9. мај 2014).

Књижевник Мухарем Баздуљ (Травник, 1977) пише: „Уосталом, у више од стотину протеклих година хиљаде појединаца из муслиманског миљеа осјећали су се Србима без икакве потребе да пригрле православље“. Међутим, каже он још, да је ратни распад Југославије (1991–1995) „учинио готово немогућом ширу и масовнију идентификацију јужнословенских муслимана са српским националним осјећањем“ (*Nedeljnik*, 26. новембар 2015).

5. За све горе побројане људе се може рећи да говоре српским матерњим језиком. Управо је српски језик најчешћа спона муслимана са српским идентитетом. Ова група је најбројнија, а чини се и најкомотнија у испољавању двоструког идентитета: с једне стране муслиманског а с друге стране српског. Макар када је реч о Републици Србији. С тим у вези важно је поменути књигу реис-ул-улеме Исламске заједнице Србије Адема Зилкића *Рјечник оријенталних ријечи у српско-босанском језику* (*Vesti.online*, 30. мај 2016).

Удео муслимана који су 2002. говорили српским језиком (23.786) у односу на укупну популацију Републике Србије која говори српским језиком (6.620.699) износила је 0,36%.¹³ Даље, удео муслимана који су 2011. говорили српским језиком (32.784) у односу на укупну популацију Републике Србије која говори српским језиком (6.330.919) износила је 0,52%. Посебно је важно да је укупно 18.690 њих потицало из региона у којем је Стара Рашка.¹⁴ Када је реч о Републици Црној Гори, удео муслимана који су 2003. говорили српским језиком (11.419) у односу на укупну популацију Црне Горе која говори српским језиком (393.740) износила је 2,90%.¹⁵ На попису у Црној Гори 2011. удео муслимана свих националности који су говорили српским матерњим језиком (2.385) у односу на укупну популацију Црне Горе која је 2011. говорила српским језиком као матерњим (265.895) износио је 0,09%.¹⁶

Табеларни приказ пружа интересантну слику која потврђује да су национално декларисани Муслимани и Горанци у Републици Србији убедљивом

¹³ Попис становништва, домаћинства и станова у 2002: основни скупови становништва (2005), књига 16, Републички завод за статистику, Београд, стр. 30.

¹⁴ Попис становништва, домаћинства и станова у 2011: основни скупови становништва (2014), књига 18, Републички завод за статистику, Београд, стр. 54, 58.

¹⁵ Попис становништва, домаћинства и станова у 2003: основни скупови становништва (2006), књига 16, Монстат: Завод за статистику, Подгорица, стр. 15.

¹⁶ Табела О3. Становништво према матерњем језику и вјероисповијести по општинама, Попис становништва, домаћинства и станова у Црној Гори 2011. године.
(<http://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/PODACI%20OPSTINE/nove/Tabela%20O3.xls>)

већином везани за српски језик, док су национално декларисани Муслимани у Републици Црној Гори 2003. себе наполовичном већином везали за такозвани црногорски језик, а трећином за српски језик. И Муслимани и Бошњаци су на попису у Републици Црној Гори (2003) пристрасним изјашњавањем знатно повећали проценат грађана који су се определили за такозвани црногорски језик као матерњи само зато да би се нарушило преимућство српског језика у Црној Гори. Попис у Црној Гори 2011. је показао пад броја грађана исламске вере свих националности који говоре српским језиком као матерњим. Муслиманска националност у Црној Гори може делом имати карактер који га раздваја од муслиманске националности у Републици Србији и дела грађана муслиманске националности у Црној Гори који говоре српским језиком као матерњим.

Матерњи језик у муслиманској популацији која потиче углавном из словенског корена на попису 2002. у Републици Србији ¹⁷			
	Бошњаци	Муслимани	Горанци
Српски	3.530 (2,59%)	16.165 (82,88%)	4.091 (89,30%)
Бошњачки	132.411 (97,30%)	2.037 (10,44%)	7 (0,15%)
Укупно	136.087 (100%)	19.503 (100%)	4.581 (100%)

Матерњи језик у муслиманској популацији која потиче углавном из словенског корена на попису 2011. у Републици Србији ¹⁸			
	Бошњаци	Муслимани	Горанци
Српски	9.869 (6,79 %)	16.668 (74,74%)	6.247 (80,43%)
Бошњачки	134.657 (92,69%)	3.278 (14,70%)	65 (0,84%)
Укупно	145.278 (100%)	22.301 (100%)	7.767 (100%)

Матерњи језик у муслиманској популацији која потиче углавном из словенског корена на попису 2003. у Републици Црној Гори ¹⁹		
	Бошњаци	Муслимани
Српски	2.723 (5,65%)	8.696 (35,31%)
Црногорски	12.549 (26,04%)	13.627 (55,34%)
Бошњачки/Босански	32.380 (67,20%)	1.376 (5,59%)
Укупно	48.184 (100%)	24.625 (100%)

Заступљеност српског као матерњег језика у муслиманској популацији која потиче углавном из словенског корена на попису 2011. у Црној Гори ²⁰	
Српски језик	2.385 (2,41%)
Укупно муслимана свих националности	99.038 (100%)

¹⁷ Попис становништва, домаћинства и станова у 2002: основни скупови становништва (2005), књига 16, Републички завод за статистику, Београд, стр. 30.

¹⁸ Попис становништва, домаћинства и станова у 2011: основни скупови становништва (2014), књига 18, Републички завод за статистику, Београд, стр. 54.

¹⁹ Попис становништва, домаћинства и станова у 2003: основни скупови становништва (2006), књига 16, Монстат: Завод за статистику, Подгорица, стр. 15.

²⁰ Табела О3. Становништво према матерњем језику и вјероисповијести по општинама, Попис становништва, домаћинства и станова у Црној Гори 2011. године. (<http://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/PODACI%20OPSTINE/nove/Tabela%20O3.xls>)

Поменимо и то да председник Републике Српске Милорад Додик инсистира да бошњачка деца у Републици Српској могу да похађају наставу бошњачког језика, а никако наставу босанског језика (*Nezavisne.com*, 11. јун 2016). Наиме, Република Српска сматра да бошњачка страна тенденциозно присваја придев „босански“ како би за себе приграбила ексклузивно право на наслеђе у Босни и Херцеговини. И у Републици Србији има мишљења да језик Бошњака треба именовати као бошњачки језик.

*

Дакле, када је реч о нашем времену – о првих деценију и по 21. века – муслимани који или истичу српски идентитет, или га не негирају, или више нису исламске вере јер су прихватили православље, далеко су од хетерогене групе. Бројност ове хетерогене групе није велика али је у порасту. Спаја их свест о томе да у себи носе српски идентитет. Нема разлога да се српски идентитет грађана исламске вере не спозна као вид српства.

Изричит примери су обухватили само особе које припадају интелигенцији, али пописни подаци показују да српски идентитет муслимана (посебно Муслимана и Горанаца) преко језика иде и до дубине становништва Републике Србије и Црне Горе, а у Републици Српској и Босни и Херцеговини још нису обрађени пописни резултати за 2013. према основним скуповима становништва.

Уочава се да је данас најпогоднији начин за двоструко идентитетско изјашњавање: националност Муслиман, а матерњи језик српски. Погодан је и национални идентитет Горанаца који говоре српским. Следе Бошњаци којима је српски матерњи језик па Срби муслиманске вере. Пописни подаци не приказују оне који су променили вероисповест и на тај начин постали православни Срби, али је тај број сигурно најмањи у односу на остале групе у којима се прожимају српски и муслимански идентитет.

Идентитетска питања балканских народа, идеолошки инжењеринзи и ратни сукоби у 20. веку су утицали на то да опадне број декларисаних Срба муслимана. Но, чини се да се данас Срби муслиманске вере, Муслимани који говоре српским матерњим језиком и Горанци равноправно могу сматрати наставаљачима идентитета Срба муслимана с краја 19. века па до средине 20. века. Грађана Републике Србије, који потичу из више муслиманских идентитета а говоре српским језиком, било је 2011. скоро 33.000, то јест има их више него Румуна (29.332) чија матична држава Република Румунија – заједно са Румунском православном црквом – чини велике притиске на српске државне органе око идентитетских питања (А. Раковић; 2015, 302-318).

Муслимани који негују српски идентитет, и православни Срби који су то постали пошто су недавно прешли из исламске вере, очували су статус друштвене интелигенције и њихово деловање у Републици Србији, Републици Српској, Црној Гори и Босни и Херцеговини је приметно. То деловање, прожето и званичним пописним подацима у којима су видљиви српски идентитети муслиманског живља – можда је боље рећи то у множини – показује да процес балканске етничке хомогенизације, с религијом као вододелницом нације, није у потпуности завршен и да ће коначне речи о том питању бити писане у наредним деценијама па и дуже.

Литература:

1. Arhiv Jugoslavije, zbirka Milan Stojadinović.
2. Arhiv Jugoslavije, fond Ministarstvo pravde Kraljevine Jugoslavije, versko odeljenje.
3. *Konačni rezultati popisa stanovništva od 15. marta 1948. godine: stanovništvo po narodnosti* (1954), knjiga IX, Savezni zavod za statistiku, Beograd.
4. *Popis 1991. (sa osvrtom na rezultate ranijih popisa 1921-1981)* (1998), kompakt disk, Savezni zavod za statistiku, Beograd.
5. *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2002: osnovni skupovi stanovništva* (2005), knjiga 16, Republički zavod za statistiku, Beograd.
6. *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2003: osnovni skupovi stanovništva* (2006), knjiga 16, Monstat: Zavod za statistiku, Podgorica.
7. *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2011: osnovni skupovi stanovništva* (2014), knjiga 18, Republički zavod za statistiku, Beograd.
8. Tabela O2. Stanovništvo prema nacionalnoj odnosno etničkoj pripadnosti i vjeroispovijesti po opštinama, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011. godine.
9. Tabela O3. Stanovništvo prema maternjem jeziku i vjeroispovijesti po opštinama, Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u Crnoj Gori 2011. godine.
10. Dnevna i nedeljna štampa, elektronski mediji s prostora bivše Jugoslavije.
11. Bojović Jovan (1989), *Podgorička skupština 1918: dokumenta*, Dečje novine, Gornji Milanovac.
12. Drašković Milorad (1974) *Predgovor*, u *Spomenica „Bratstva“ 1954–1974*, Bratstvo, Toronto.
13. Ekmečić Milorad (2008) *Dugo kretanje između klanja i oranja: istorija Srba u Novom veku (1492-1992)*, Zavod za udžbenike, Beograd.
14. Konjhodžić Alija (urednik) (1974) *Spomenica „Bratstva“ 1954–1974*, Bratstvo, Toronto.
15. Konjhodžić Alija (1974) *Koreni*, u *Spomenica „Bratstva“ 1954–1974*, Bratstvo, Toronto.
16. Lebl Ženi (2003) *Hadž-Amin i Berlin*, Čigoja štampa, Beograd.
17. Novaković Dragan (2015) *Islamska verska zajednica na jugoslovenskom prostoru 1878–1991*, Junir, Niš.
18. Popović Đuro, Roganović Jovan (1899) *Zemljopis Knjaževine Crne Gore za učenike III razreda osnovne škole*, Državna štamparija, Cetinje.
19. Purivatra Atif (1970) *Nacionalni i politički razvitak Muslimana: rasprave i članci*, Svjetlost, Sarajevo.
20. Radić Radmila (2002) *Država i verske zajednice 1945–1970*, II, INIS, Beograd.
21. Raković Aleksandar (2015) *Srbi i religijski intervencionizam 1991–2015: Politički aspekti verskih izazova srpskoj državi i crkvi posle raspada Jugoslavije*, Hrišćanski kulturni centar, Beograd.
22. Selimović Salih (2012) *Tok i neke karakteristike islamizacije u Raškoj oblasti*, u *O Srbima muslimanske veroispovesti*, Institut za političke studije, Matica srpska u Dubrovniku, Beograd.
23. Subotić Momčilo (priređivač) (2012) *O Srbima muslimanske veroispovesti*, Institut za političke studije, Matica srpska u Dubrovniku, Beograd.

24. Sulejmanpašić Despotović Omer-beg (2001) *Srpstvu*, priredio i predgovor napisao Jovo Bajić, Udruženje Srba iz BiH u Srbiji, Beograd.
25. Tanasković Darko (2000) *Islam i mi*, Partenon, Beograd.
26. Terzić Slavenko (2012) *Raška i osmansko nasleđe*, u *O Srbima muslimanske veroispovesti*, Institut za političke studije, Matica srpska u Dubrovniku, Beograd.
27. Terzić Slavenko (2012) *Stara Srbija (XIX - XX vek): drama jedne civilizacije*, Pravoslavna reč, Istorijski institut Beograd, Novi Sad-Beograd.
28. Tomasevich Jozo (2010) *Rat i revolucija u Jugoslaviji 1941-1945: okupacija i kolaboracija*, EPH Liber, Zagreb.
29. Ćosić Dobrica (2005) *Prijatelji*, Politika, Beograd.
30. Hadžijahić Muhamed (1990) *Od tradicije do identiteta. Geneza nacionalnog pitanja bosanskih muslimana*, Muslimanska naklada Putokaz, Zagreb.

THE SERB IDENTITY OF MUSLIMS OF SLAVIC ORIGIN ON POST-YUGOSLAV SPACE IN THE 21ST CENTURY

Summary: The paper investigates current existing multilayered but insufficiently visible Serb identity of Muslim population of Slavic origin on post-Yugoslav space, especially in Serbia, Bosnia-Herzegovina and Montenegro.

Key words: Serbs, Muslims, Goranians, Bosniaks, Islam, post-Yugoslav space